

Милица КОЛАКОВИЋ-БОЈОВИЋ*

МЕДИЈСКИ ТРЕТМАН ЖРТАВА

***Апстракт.** У ери никада лакше доступности информација и њихове убрзане размене, могло би се олако закључити да ће жртве кривичних дела, лакше него икада, сазнати неопходно о правима која им припадају и механизмима доступне подршке и заштите, а да ће свест грађана о томе да и сами у било ком моменту могу постати жртве, као и о начину на који жртва треба да буде третирана у јавности, бити на никада вишем нивоу. И можда ова претпоставка и не би била толико далеко од истине, да светлуцави карусел интернета са собом није донео и плодно тло за бујање сензационализма, таблоидног извештавања и других видова ширења неистина, полу-информација али и оних информација које, упркос својој истинитости, никада не би смеле да напусте корице полицијских и правосудних списа предмета. Заплашене јавном стигматизацијом и ревиктимизацијом, неретко изманипулисане да и саме постану извор информација које јавности не припадају, жртве су данас у недоумици да ли су уопште жртве или злочинци, и да ли им, тако јавно разапетим, следује помоћ или казна. Правничка струка махом немо посматра (или спорадично коментарише) свакодневно медијско распињање жртва, у паралелном универзуму множе се међународни стандарди, домаћи прописи и "независна" тела која би, заједно са "забринутим" правничком струком, требало да адекватно санкционише дежурне "бројаче тиража и кликова", узрасле на патњи недужних. Док правосудје и медији упиру прстом једни у друге, тврдећи да је она друга страна, искључиво, или макар за нијансу "кривља", испаштају они чијег удела у тој кривици нема жртве кривичних дела. Без претензије да преузимамо улогу судије, вагајући кривицу поменутих актера, покушали смо да овим редовима укажемо на најболније тачке система али и да понудимо конкретна решења која би могла допринети унапређењу медијског третмана жртва у Србији, како из угла објављивања података о жртвама, тако и с освртом на доступност информација жртвама.*

***Кључне речи:** жртве, медији, стигматизација, ревиктимизација, ЕУ стандарди.*

1. Болна слика медијске стварности

Потресне фотографије измрцвареног детета на насловној страни. Уз фотографију текст који, по мишљењу аутора, до детаља описује патњу коју је дете трпело из дана у дан. У стварности, о патњи детета жртве, о потреби да се помогне, подржи, оснажи, нема ни речи. Текст набраја и описује редослед физичких радњи злочинца над малолетном жртвом. Читалаца ипак не мањка. Само пар година раније, згрожени над фикцијом филма који је приказао сексуалне девијације у пуном светлу, данас жељно ишчекују следећу епизоду серије изопаченог сценарија, без помисли на то да би се на насловници, без сопствене кривице, једнога дана могли наћи они или њихови ближњи. У овом подухвату свесрдну помоћ "ревностим" новинарима пружају извори информација. Грађа "са

* Научни сарадник Института за криминолошка и социолошка истраживања у Београду, kolakius@gmail.com

терена" континуирано пристиже, директно са страница полицијских, тужилачких и судских предмета али и из здравствених картона и досијеа институција социјалне заштите.

У свету нормалних вредности, опис смрти настале "цепањем унутрашњих органа детета", фотографије детета жртве из санитетског возила или детаљан опис вишегодишњег силовања тешко оболеле жене која је била у ропском положају, биле би разлог за узбуну- сигнал за струку, науку, грађане, да је последњи моменат да се нешто учини. Да онај ко овакве информације одаје и објављује заслужује санкцију која је сразмерна друштвеној девијантности тог чина. Да заправо, сам заслужује законску санкцију и професионалну стигму која ће га спречити да настави по старом.

У нашој стварности, врхунац реакције своди се на повлачење незнатног броја текстова, и то након што су у пренети и објављени свуда, праћено опоменом регулаторног тела. "Згрожена и шокирана" јавност "инцидент" заборави за неколико дана, уредно настављајући да купује лист који је вест објавио и да кликовима на исти интернет портал, доноси профит власнику медија. Истини за вољу, ова неприхватљива пракса много је чешће и у много драстичнијем облику заступљена у штампаним медијима и њиховим интернет порталима, него у електронским медијима, иако ни њима није сасвим страна. Ипак, разлика у поступању је довољно уочљива да из предмета анализе овога пута искључи електронске медије.

Истовремено, на прсте једне руке могу се на годишњем нивоу избројати текстови усмерени на унапређење доступности информација жртвама о правима која им припадају у правном систему Републике Србије, као и са циљем подизања свести опште јавности у овој области. Неретко, и текстови објављени са поменутом намером, садрже бројне грешке и погрешна тумачења законских решења, па њихов одјек постиже резултате који су супротни од жељених. Истраживање које је недавно на ову тему спровела Мисија ОЕБС-а у Србији¹, показало је показало се да испитаници као жртве криминала у највећој мери (30,8%) препознају оне који су материјално оштећени (покрадени/преварени), док је, примера ради - жртве злостављања навело 5,9%, а жртве сексуалног насиља само 2,9% испитаника. Готово трећина, тачније 27% испитаника је рекло да не зна ко се сматра жртвом криминала. Показало се да грађани не познају права жртава, иако је њихово познавање предуслов за остваривање. Више од трећине грађана (37,5%) није знало да наведе која права имају жртве и сведоци криминала. Четвртина грађана (26%) сматра да у Србији не постоје службе које пружају подршку жртвама/сведоцима криминала, 36% не зна одговор на питање, док 38% грађана зна за постојање наведених служби. Међутим, од оних испитаника који кажу да знају да у Србији постоје службе за подршку жртвама и сведоцима, 47,3% као ту службу наводи полицију. Истовремено, јако је велики број грађана који кажу да не би пријавили кривично дело. И у овом случају, полиција је прва служба којој би се испитаници обратили да пријаве кривично дело, а најзаступљенији одговор – образложење таквог става је да "то спада у њихову надлежност". Наведени подаци, сами по себи говоре да је ниво информисаности о правима жртава на запањујуће ниском нивоу.

¹ Истраживање је спроведено у другој половини јуна 2018. године на репрезентативном узорку од 800 испитаника из свих делова Србије, а рађено је методом ПАПИ - техника квантитативног истраживања података, истраживање на терену лицем у лице у домовима испитаника. Види више на: <https://www.podrskazrtvama.rs/dokumenti/istrazivanja.php>, приступљено 22. јуна 2020. године.

2. Међународни стандарди и нормативни оквир Србије

2.1. Међународни стандарди

Потреба да жртве буду заштићене не само у оквиру предузимања процесних радњи, већ и у комплетном друштвеном контексту везаном за виктимизацију, препознат је у кључним документима који представљају изворе стандарда у области заштите и подршке жртвама. Тако ЕУ Директива о жртвама² у члану 21. (Право на заштиту приватности) предвиђа да ће државе чланице омогућити да у току кривичног поступка, надлежни органи предузму одговарајуће мере у циљу заштите приватности жртве³, укључујући и заштиту њених личних карактеристика које су узете у обзир током вршења индивидуалне процене, као и заштиту слика жртве и чланова њене породице. Осим тога, државе чланице ће омогућити да надлежни органи предузму све законске мере у циљу спречавања ширења било какве информације која би проузроковала идентификацију детета жртве (члан 21, став 1 Директиве).

Поред наведене обавезе коју Директива намеће државним органима, Директива у ставу 2, истог члана, подстиче медије да предузму мере саморегулације у циљу заштите приватности, личног интегритета и личних података жртава, државе чланице ће, поштујући право на слободу изражавања и јавног информисања, као и право на слободу и плурализам медија.

2.2. Нормативни оквир у Србији

Законодавни оквир Србије обухвата оба сегмента, почев од Устава која гарантује искључење јавности у кривичним поступцима ради заштите интереса малолетних лица, преко одредаба Законика о кривичном поступку које уређују важење начела јавности током читавог поступка, као и мере процесне заштите жртава, па све до механизма спречавања цурења информација, како из полиције, тако из правосуђа. Питање доступности ове врсте информација уређено је и Законом о јавном информисању и медијима (у даљем тексту: Закон, ЗЈИМ).⁴

² EU Directive of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime on the strengthening of the position of victims of crime (EU/2012/29).

³ При тумачењу ове одредбе треба имати у виду дефиницију жртве из члана 2. Директиве, по којој жртва означава физичко лице које је претрпело повреду, укључујући физичку, психичку или емотивну повреду, или материјалну штету која је директно проузрокована кривичним делом; чланове породице особе чија је смрт директно проузрокована кривичним делом и који су претрпели повреду или штету као последицу смрти те особе; "чланови породице" се односи на супружника, особу која живи са жртвом у интимној, стабилној и континуираној заједници у оквиру заједничког домаћинства, сроднике по директној линији, браћу и сестре и особе за које се жртва стара; "дете" означава сваку особу испод 18 година старости; "ресторативна правда" означава сваки процес којим се жртви и починиоцу кривичног дела омогућава да властито слободном вољом активно учествују у решавању последица кривичног дела уз помоћ непристрасне треће стране. Исти члан у ставу 2, обавезује државе чланице да успоставе процедуре: које би ограничиле број чланова породице који могу бити корисници права која су успостављена овом Директивом узимајући у обзир појединачне околности сваког случаја; како би се одредило који чланови породице имају приоритет у вези са остваривањем права која су предмет ове Директиве.

⁴ Закон о јавном информисању и медијима, "Службени гласник РС", бр. 83/14, 58/15, 12/16 - Аутентично тумачење

Члан 32. Устава Републике Србије⁵ предвиђа изузетак од важења начела јавности поступка, одређујући да се јавност може искључити током читавог поступка који се води пред судом или у делу поступка, само ради заштите интереса националне безбедности, јавног реда и морала у демократском друштву, као и ради заштите интереса малолетника или приватности учесника у поступку, у складу са законом.

Законик о кривичном поступку (у даљем тексту: ЗКП) (чл. 362-365) детаљно уређује важење начела јавности на главном претресу, као и могућности за њено искључење, узимајући у обзир *inter alia* потребу заштите жртава, и то кроз више основа који се тичу интереса малолетника, приватности учесника у поступку и других оправданих интереса у демократском друштву. Истовремено, ЗКП прецизира круг лица која могу присуствовати главном претресу и када је јавност искључена, чиме се додатно "каналеше" ток и евентуално ширење информација о жртвама и самом поступку.⁶

Кодекс полицијске етике (члан 7) такође уређује заштиту службених података и забрањује полицијским службеницима да откривају и користе неовлашћено податке до којих су дошли у служби или поводом вршења службе, а нарочито оне који би могли угрозити ток законитог поступка, односно права трећих лица.⁷

Поред наведених одредаба које треба да спрече неовлашћено одавање, односно цурење информација у вези са кривичним поступком а тиме и жртвама, уређено је и Законом о јавном информисању и медијима, који у члану 4. предвиђа да се информације из кривичног поступка који је у току могу објавити ако су изнете на главном претресу или ако су прибављене или ако су могле бити добијене од органа јавне власти на основу закона којим се уређује приступ информацијама од јавног значаја. Поред наведеног, у члану 77. је предвиђено да се, у циљу заштите слободног развоја личности малолетника, посебно мора водити рачуна да садржај медија и начин дистрибуције медија не нашкоде моралном, интелектуалном, емотивном или социјалном развоју малолетника. ЗЈИМ инсистира на заштити достојанства личности лица на које се односи информација, дефинишући достојанство личности као част, углед, односно пијетет. Закон предвиђа да се приказом или описом сцене насиља у медију или медијском садржају не сме повредити достојанство жртве насиља. (члан 79. ЗЈИМ) Закон детаљно регулише и питање заштите информација из приватног живота и личних записа, условљавајући њихово објављива-

⁵ Устав Републике Србије "Службени гласник РС" број 98/2006.

⁶ Од отварања заседања, па до завршетка главног претреса, веће може, по службеној дужности или на предлог странке или браниоца, али увек након њиховог изјашњења, искључити јавност за цео главни претрес или за један његов део, ако је то потребно ради заштите: 1) интереса националне безбедности; 2) јавног реда и морала; 3) интереса малолетника; 4) приватности учесника у поступку; 5) других оправданих интереса у демократском друштву. (чл. 363. ЗКП) Искључење јавности не односи се на странке, браниоца, оштећеног и његовог заступника и пуномоћника тужиоца. Веће може дозволити да главном претресу на коме је јавност искључена присуствују поједина службена лица, научни, стручни и јавни радници, а на захтев оптуженог може то дозволити и његовом брачном другу, блиским сродницима и лицу са којим живи у ванбрачној или другој трајној заједници живота. Председник већа ће упозорити лица која присуствују главном претресу на коме је јавност искључена, да су дужна да као тајну чувају све оно што су на претресу сазнала и указаће им даодавање тајне представља кривично дело. (чл. 364. ЗКП) Решење већа о искључењу јавности мора бити образложено и јавно објављено и садржати одлуку о томе којим лицима је дозвољено да главном претресу присуствују (чл. 365. ЗКП). Јавни тужилац може предложити суду да се јавност искључи са главног претреса приликом испитивања окривљеног сарадника или осуђеног сарадника. Пре доношења одлуке о предлогу јавног тужиоца, председник већа ће затражити од оптуженог и његовог браниоца да се изјасне о предлогу за искључење јавности. (чл. 366. ЗКП).

⁷ Кодекс полицијске етике "Службени гласник РС", број 17/2017.

ње пристанком лица на које се односе⁸, односно других лица,⁹ прописујући и читав низ ситуација¹⁰ када је објављивање могуће и без пристанка, од којих су, у погледу права жртава најзначајније оне које се односе на ситуацију у којој је то лице информацију, односно запис наменило јавности, односно доставило медију у циљу објављивања или ако се лице није противило прибављању информације, односно прављењу записа, иако је знало да се то чини ради објављивања, о чему ће бити више речи у делу 3.4.

Поред механизма везаних за право лица чије је право повређено објављеном информацијом да захтева објављивање исправке (чл. 88-100 ЗЈИМ), Закон детаљно уређује и механизме везане за судску заштиту у случајевима када се објављивањем информације, односно записа повређује претпоставка невиности, забрана говора мржње, права и интереси малолетника, забрана јавног излагања порнографског садржаја, право на достојанство личности, право на аутентичност, односно право на приватност, при чему право на подношење тужбе има лице које је лично повређено објављивањем информације, односно записа, као и правно лице¹¹ чија делатност има за циљ заштиту људских права у случају повреде забране говора мржње и права и интереса малолетника. Тужбом се може захтевати: утврђивање да је објављивањем информације, односно записа повре-

⁸ Информација из приватног живота, односно лични запис (писмо, дневник, забелешка, дигитални запис и сл.), запис лика (фотографски, цртани, филмски, видео, дигитални и сл.) и запис гласа (магнетофонски, грамофонски, дигитални и сл.), не може се објавити без пристанка лица чијег се приватног живота информација тиче, односно лица чије речи, лик односно глас садржи, ако се при објављивању може закључити које је то лице. Малолетник се не сме учинити препознатљивим у информацији која може да повреди његово право или интерес. Пристанак је потребан и за непосредно преношење лика или гласа путем телевизије, радија и слично. Ове информације се не могу објавити без пристанка онога на кога се односе, ако би објављивањем било повређено његово право на приватност или које друго право. Пристанак дат за једно објављивање, за одређени начин објављивања, односно за објављивање у одређеном циљу не сматра се пристанком за поновљено објављивање, за објављивање на други начин, односно за објављивање за друге циљеве. (члан 80. ЗЈИМ)

⁹ Ако је лице на које се односи информација, односно запис закона умрло, пристанак дају његов супружник, дете од навршене шеснаесте године живота самостално, родитељ, брат, сестра, правно лице чији је умрли био учесник (орган, члан, запослени) ако се информација, односно запис односи на његово учешће у том правном лицу или лице које је умрли за то одредио. Престанком правног лица не престаје право учесника правног лица кога се лично тиче информација, односно запис. Сматра се да је пристанак дат чим га је дало једно од наведених лица, без обзира на то да ли су друга лица одбила да га дају. (члан 81. ЗЈИМ)

¹⁰ Информација из приватног живота, односно лични запис може се изузетно објавити без пристанка лица из ако у конкретном случају интерес јавности да се упозна са информацијом, односно записом претеже у односу на интерес да се спречи објављивање. Сматра се да интерес јавности претеже у односу на интерес да се спречи објављивање информације из приватног живота, односно личног записа лица, нарочито: 1) ако је то лице информацију, односно запис наменило јавности, односно доставило медију у циљу објављивања; 2) ако се информација, односно запис, односи на личност, појаву или догађај од интереса за јавност, посебно ако се односи на носиоца јавне или политичке функције, а објављивање информације је у интересу националне безбедности, јавне сигурности или економске добробити земље, ради спречавања нереда или злочина, заштите здравља или морала, или заштите права и слобода других; 3) ако је лице својим јавним изјавама, односно понашањем у приватном, породичном или професионалном животу привукло пажњу јавности и на тај начин дало повода за објављивање информације, односно записа; 4) ако је информација саопштена, односно ако је запис начињен у јавној скупштинској расправи или у јавној расправи у неком скупштинском телу; 5) ако је објављивање у интересу правосуђа, националне безбедности или јавне безбедности; 6) ако се лице није противило прибављању информације, односно прављењу записа, иако је знало да се то чини ради објављивања; 7) ако је објављивање у интересу науке или образовања; 8) ако је објављивање потребно ради упозорења на опасност (спречавање заразне болести, проналажење несталих лица, спречавање преваре и сл.); 9) ако се запис односи на мноштво ликових или гласова (навијача, концертне публике, демонстраната, уличних пролазника и сл.); 10) ако се ради о запису с јавног скупа; 11) ако је лице приказано као део пејзажа, природе, панорама, насељеног места, трга, улице или као део сличног призора. (члан 82. ЗЈИМ)

¹¹ Само уз пристанак лица на које се информација односи.

ђено право, односно интерес; пропуштање објављивања, као и забрана поновног објављивања информације, односно записа; предаја записа, уклањање или уништење објављеног записа (брисање видео записа, брисање аудио записа, уништење негатива, одстрањење из публикација и слично). (чл. 101-102 ЗЛИМ)¹²

Лице на које се односи информација чије је објављивање у складу са овим законом забрањено, а које због њеног објављивања трпи штету, има право на накнаду материјалне и нематеријалне штете у складу са општим прописима и одредбама овог закона, независно од других средстава правне заштите која том лицу стоје на располагању у складу са одредбама Закона. Право на накнаду штете има и лице којем није објављен одговор, исправка или друга информација чије је објављивање наложено одлуком надлежног суда, а које због необјављивања трпи штету. (члан 112. ЗЛИМ)

Почев од 2009. године, успостављени су и саморегулаторни механизми медија, доношењем Кодекса новинара Србије (у даљем тексту: Кодекс),¹³ као и оснивањем Савета за штампу (у даљем тексту: Савет) и његове Комисије за жалбу.

2.2.1. Кодекс новинара Србије

Иако Кодекс право јавности, односно дужност медија, да интерес јавности за потпуним, благовременим и истинитим информисањем ставе изнад свих других интереса, прокламује као основно начело, прецизирајући да, у контексту Кодекса, интерес јавности подразумева објављивање свих важних информација које су читаоцу/слушаоцу/гледаоцу од помоћи при формирању властитог суда/мишљења о појавама и догађајима, садржи и бројне одредбе које формирају оквир и границе овог права и дужности, а у контексту заштите интереса појединих категорија грађана.¹⁴

Кодекс значајно прецизира одредбе о приватности, достојанства и интегритета лица на које се односи објављена информација, дајући конкретне смернице за извештавање о несрећама и кривичним делима, при чему није дозвољено објављивање имена и фотографија жртава и починилаца које их јасно идентификују. Такође, није дозвољено ни објављивање било каквих података који би индиректно могли да открију идентитет било жртве, било починиоца, пре него што надлежни орган то званично саопшти. "Новинар мора да има свест о моћи медија, односно о могућим последицама по жртву или починиоца уколико се открије њихов идентитет. Посебно мора да има у виду тежину

¹² Лице чије би право било повређено објављивањем информације, односно записа, може захтевати да суд привременом мером, најдуже до правноснажног окончања поступка, забрани одговорном уреднику да поново објави исту информацију, односно запис. Подносилац тужбе мора учинити вероватним да постоји конкретна опасност да ће информација, односно запис бити поново објављен, као и да би се поновним објављивањем информације, односно записа повредило његово право или интерес. (члан 104. ЗЛИМ) Суд о предлогу за одређивање привремене мере мора одлучити без одлагања, а најкасније у року од 48 сати од подношења предлога. Приговор против одлуке о одређивању привремене мере изјављује се у року од 48 сати од пријема одлуке, а суд о приговору одлучује у року од 48 сати. Тужба се подноси против одговорног уредника медија у коме је информација, односно запис објављен. Уз тужбу, као и уз предлог за привремену забрану поновног објављивања информације може се захтевати да надлежни суд запрети одговорном уреднику да ће платити примерени новчани износ тужиоцу ако поступи противно одлуци суда. (члан 105. ЗЛИМ)

¹³ Кодекс новинара Србије, доступно на: <http://www.savetzastampu.rs/kodeks-novinara-srbije.html>, приступљено 16. јуна 2020. године

¹⁴ У том смислу, Кодекс успоставља и јасан ланац одговорности, који подразумева да су новинари, односно уредници професионално су одговорни јавности (читаоцима/гледаоцима/слушаоцима), а не издавачу/власнику (држави и интересним групама), и њиховим приватним, економским, политичким и другим интересима.

могућих последица у случају евентуалне грешке/погрешне претпоставке у извештавању. Чак и уколико надлежни државни органи објаве податке који спадају у домен приватности починиоца или жртве, медији ту информацију не смеју да преносе. Грешка државних органа не подразумева "дозволу" за кршење етичких принципа професије."¹⁵ Кодекс посебно скреће пажњу на специфичност стања коме је претходила виктимизација, наводећи да је, извештавању о догађајима који укључују лични бол и шок, новинар дужан да своја питања прилагоди тако да одражавају дух саосећања и дискреције, док су фотографи и сниматељи дужни да се, приликом фотографисања жртава несрећа и злочина, опходе са обзиром и саосећањем.

Посебну напомену Кодекс садржи у погледу обавезе новинара да осигурају да дете не буде угрожено или изложено ризику због објављивања његовог имена, фотографије или снимка са његовим ликом, кућом, заједницом у којој живи или препознатљивом околином. Кодекс овде препознаје проблем мањка знања о утицају медија на страни представника државних и јавних институција које се баве заштитом деце, који понекад нису свесни утицаја медија и начина њиховог рада. "Подаци које због тога пружају новинарима често подразумевају откривање идентитета малолетника. Новинар не сме да злоупотреби њихову добронамерност или незнање. Информације добијене од лекара, социјалних радника, васпитача, и тако даље, а које директно или индиректно упућују на идентитет малолетника, не смеју да буду објављене."¹⁶

Како је развој информационих технологија бацио сасвим ново светло на положај жртава у медијима, Савет за штампу донео је Смернице за примену кодекса новинара Србије (у даљем тексту: Смернице)¹⁷ у електронским медијима, напомињући да, иако је Кодекс новинара Србије подједнако применљив на све медије, без обзира на начин њиховог пласирања, неопходно је дати одговарајуће тумачење и смернице ради успешне и правилне примене професионалних стандарда и у онлајн окружењу. Овај документ је превасходно намењен новинарима и медијима који су доступни онлајн, али је применљив и на друге форме изражавања на интернету, где се на различитим платформама пласирају уреднички обликовани медијски садржаји. У том смислу, од нарочито значаја су одредбе Смерница које се тичу модерације садржаја које креирају сами корисници (коментари на вести), како кроз упутства корисницима, тако и кроз претходну и *ex post* модерацију коментара чија је садржина супротна принципима Кодекса.

2.3. Регулаторна улога Савета за штампу

Савет за штампу је независно, саморегулативно тело које окупља издаваче и власнике штампаних медија, професионалне новинаре као и представнике јавности.¹⁸ Статутом Савета (члан 5), као његови циљеви одређени су:

- Примена Кодекса новинара Србије у штампаним медијима и њиховим издањима на свим платформама, информативним порталима и новинским агенцијама

¹⁵ Кодекс новинара Србије, доступно на: <http://www.savetzastampu.rs/kodeks-novinara-srbije.html>, приступљено 16. јуна 2020. године

¹⁶ *Ibidem*

¹⁷ Смернице за примену Кодекса новинара Србије у онлајн окружењу, доступно на: <http://www.savetzastampu.rs/smernice-za-primenu-kodeksa-novinara-srbije-u-onlajn-okruzenju.html>, приступљено 16. јуна 2020. године

¹⁸ Оснивачки акт Савета за штампу, доступно на: <http://www.savetzastampu.rs/osnivacki-akt.html>, приступљено 16. јуна 2020. године

- Решавање по жалбама овлашћених подносилаца поводом конкретних садржаја у штампаним медијима и њиховим издањима на свим платформама, информативним порталима и новинским агенцијама, у складу са Статутом и Пословником о раду Комисије за жалбе

- Медијација у циљу решавања спорова између овлашћених подносилаца жалбе и медија

- Едукација за поступање у складу са Кодексом новинара Србије и јачање угледа медија.¹⁹

Посебан значај у смислу регулаторне улоге Савета има његова Комисија за жалбе (у даљем тексту: Комисија). Комисија решава жалбе овлашћених подносилаца поводом садржаја објављених у штампаним медијима и њиховим издањима на свим платформама, информативним порталима и новинским агенцијама, за који сматрају да нису у складу са одредбама Кодекса новинара Србије.²⁰ (члан 19. Статута) Важно је напоменути да је Комисија за жалбе надлежна да одлучује о жалбама које се подносе само поводом конкретног садржаја објављеног у медијима и само о оним објављеним садржајима медија над којима Савет за штампу има пуну или ограничену надлежност²¹, у складу са Статутом Савета.²² Конкретно, ово значи да је надлежност Комисије ограничена на медије који су чланови Асоцијације медија и Локал преса, или на оне који то нису а који прихвате пуну надлежност Савета.²³ (члан 9. Статута)

Овлашћени подносиоци жалби су и физичка и правна лица, ау жалби се према медију за који подносилац жалбе сматра да је објавио садржај којим се повређује Кодекс новинара Србије може поставити захтев у коме ће навести предлог поравнања ради бржег отклањања повреда Кодекса новинара Србије и отклањања последица такве повреде. Предлог мора да садржи прецизирану обавезу медија, начин и рокове за извршавање те обавезе. Обавеза медија може бити уклањање спорног садржаја, објављивање одговора на информацију или објављивање исправке информације, јавно извињење и друге обавезе којима би се отклониле последице повреде Кодекса. Медиј има право одговора на жалбу (чл. 6-8 Пословника)

У одлучивању по жалбама, Комисија може донети одлуке и јавне опомене, при чему Комисија доноси одлуке увек, осим када усваја жалбу у односу на медиј над којим

¹⁹ Статут Савета за штампу, доступно на: <http://www.savetzastampu.rs/osnivacki-akt.html>, приступљено 16. јуна 2020. године

²⁰ Комисија за жалбе доноси одлуку о поднетој жалби најкасније у року од 45 дана од дана пријема жалбе у Савету.

²¹ Пуна надлежност Савета подразумева право и обавезу Савета да доноси одлуке којима усваја или одбија жалбу, у складу са овим статутом и Пословником о раду Комисије за жалбе. Пуна надлежност Савета за штампу простире се на све чланове Асоцијације медија и Локал преса, осим ако се поједини медији писменим путем изричито не изјасне да не желе да прихвате пуну надлежност Савета за штампу, као и на оне медије који су поднели захтев и којима је одобрен захтев ради прихватања пуне надлежности Савета. Ограничена надлежност Савета подразумева да Савет може доносити одлуке и јавне опомене, у складу са овим статутом и Пословником о раду Комисије за жалбе. Ограничена надлежност Савета за штампу подразумева да је Савет надлежан да одлучује и о објављеној садржини медија који нису чланови Асоцијације медија и Локал преса нити су прихватили пуну надлежност Савета поднетим и одобреним захтевом.

²² Пословник о раду Комисије за жалбе, доступно на: <http://www.savetzastampu.rs/poslovnik-o-radu-komisi-je.html>, приступљено 16. јуна 2020. године

²³ У том случају се обраћају Савету са захтевом да се надлежност Савета односи и на објављени садржај тих медија.

нема пуну надлежност, када доноси јавну опомену. Када је реч о врстама одлука које може донети Комисија, могући су следећи исходи:

- Одлука којом се жалба одбацује, (формални разлози);
- Одлука или јавна опомена којом се жалба усваја – када утврди да је жалба основана
- Одлука којом се жалба одбија - када утврди да жалба није основана (члан 17. Пословника)

2.4. Кршење Кодекса и резултати рада Савета за штампу

Стварно стање ствари, као и дискрепанцу која постоји између потреба (односно проблема у пракси), овлашћења и њихове примене, најлакше је уочити упоредном анализом података о кршењу Кодекса који су резултат мониторинга, као и резултата доступних у извештајима о раду Савета.

Извештај о раду Савета за штампу за 2019. годину²⁴ наводи да је Савет је од јануара до децембра 2019. године примио 81 жалбу, што је знатно мање него претходне године, када је стигло 117 жалби. Највећи број жалби поднели су грађани, појединци (61), затим невладине организације (11), државни органи и институције и медији поднели су по четири жалбе, док је једну жалбу поднео члан Комисије за жалбе.

Медијација је била успешна у 14 случајева што је већи проценат у односу на било коју претходну годину. Из формалних ралого одбачено је 11 жалби, у три случају подносилац је одустао од жалбе. Комисија за жалбе је у 42 случаја одлучила да је Кодекс прекршен, од чега су чак 33 пута изречене јавне опомене јер је реч о медијима који не прихватају надлежност Савета за штампу. Комисија је одлуку да Кодекс није прекршен донела у 11 случајева.

Табела 1: Резултати мониторинга кршења Кодекса новинара Србије²⁵

Дневни лист	сеп. 2015	сеп. 2016	сеп. 2017	сеп. 2018	сеп. 2019
Ало	41	76	143	174	214
Блиц	85	35	40	65	77
Вечерње новости	25	38	29	46	40
Данас	/	15	14	13	11
Информер	148	93	92	118	103
Курир	76	133	121	146	163
Наше Новине	4	/	/	/	/
Српски Телеграф	/	132	138	157	137
Политика	7	7	6	3	28
УКУПНО	381	530	583	722	773

²⁴ Извештај о раду Савета за штампу у 2019. години, доступно на: http://www.savetzastampu.rs/cirilica/izvestaji/110/2020/06/11/2308/izvestaj-o-radu-saveta-za-stampu-u-2019_-godini.html, приступљено 18. јуна 2020. године

²⁵ Наведено према: Савет за штампу, Кршење Кодекса новинара Србије (децембар-јул 2019) http://www.savetzastampu.rs/cirilica/uploaded/szs_monitoring_jul-dec_2019_V1.pdf, приступљено 16. јуна 2020. године

Према резултатима мониторинга кршења Кодекса које шестомесечно објављује Савет за штампу, показују да је Кодекс у периоду јул-децембар 2019. године прекршен у чак 5057 текстова. Чак 417 текстова прекршило је права малолетника и у њима је утврђена 601 повреда Кодекса.

Нажалост, нити Извештај, нити подаци о мониторингу, не садрже било какве показатеље у погледу повреда које се односе на права жртава. Поред тога, сама чињеница да се број утврђених кршења кодекса удвостручио у периоду 2015-2019. говори о озбиљности ситуације и неадекватности нормативно-институционалних механизма у овој области.

3. Између заштите права на приватност, слободе изражавања и интереса јавности да буде информисана

3.1. Право жртава на јавно признање статуса жртве и право на заборав

Иако наизглед стоје у односу пуне контрадикторности, право жртава да буду јавно препознате као такве и право на заборав могу бити балансирани и на нормативном плану али и у пракси. Иако ни први (нормативни), а нарочито не други (примена у пракси) сегмент у Србији и даље нису адекватно уређени, чини се да би се ситуација могла променити уз адекватно деловање у више области. Наиме, право жртве на јавно признање овог статуса представља сегмент нематеријалних репарација, загарантовано бројним међународним инструментима. Истовремено, омогућавање жртви да што ефикасније преброди последице виктимизације и врати се нормалном животу, кључни је постулат ресторативне правде. Неретко, један од предуслова за успешно окончање овог процеса јесте и изостанак медијске пажње и "повратак анонимности", који може бити значајно отежан уколико је претходно извештавање о делу, учиноцу и жртви било такво да је резултирало нарушавањем приватности и/или стигматизацијом жртве.

Директива о жртвама, већ приликом самог дефинисања циљева тог документа (члан 1) одређује да је циљ Директиве да се жртвама кривичних дела гарантује адекватна информација, помоћ и заштита, као и могућност да учествују у кривичним поступцима. "Државе чланице ће гарантовати жртвама признавање њиховог статуса као таквог, као што ће гарантовати и да се према њима опходи на уважавајући, саосећајан, по мери њихове личности, професионални и недискриминаторни начин, у току свих контаката са службама за подршку жртвама или службама ресторативне правде, или са било којим надлежним органом који поступа у оквиру кривичног поступка." Пар. 9. истог документа истиче да, будући да жртве кривичних дела треба да буду препознате и третиране са уважавањем, саосећајношћу и на професионалан начин, без дискриминације по било ком основу.²⁶

За жртве појединих категорија кривичних дела, попут ратних злочина, присилних нестанака, тероризма, политички мотивисаних злочина и сл. јавно препознавање и признање статуса жртве често је значајније од признања тог статуса у кривичноправном

²⁶ У пар. 16 додатно је наглашено да су жртве тероризма претрпеле су нападе чији је крајњи циљ био да науде друштву. Њима је стога потребна посебна пажња, подршка и заштита због специфичне природе кривичног дела које је почињено против њих. Жртве тероризма се често налазе под пажњом јавности и неретко им је потребно друштвено признање и достојанствен третман од стране друштва. Државе чланице стога треба да обрате посебну пажњу на потребе жртава тероризма и треба да настоје да заштите њихово достојанство и безбедност.

и кривичнопроцесном смислу, будући да, не само да са собом носи карактер нематеријалне репарације, већ је неретко пут ка "true telling" приступу једној епохи и догађајима који су је обележили.

За неке друге, попут жртава силовања или породичног насиља, медијска експонираност у контексту виктимизације доноси дуготрајну стигму које се тешко ослобађају. Оно што ситуацију додатно погоршава, јесте чињеница да сама жртва често нема готово никаквог утицаја на квалитет и квантитет медијске пажње која се поклања самом случају који је довео до виктимизације, будући да информације доспевају у медије из различитих извора, неретко, "цурењем" из полиције, правосуђа, али и из институција здравствене и социјалне заштите. Најзад, нежељена количина али и модалитет медијске експонираности жртве, неретко су повезани са њеним непознавањем права и обавеза у смислу комуникације са медијима.

3.2. Анонимност и (не)поузданост извора информација о жртвама

Кодекс новинара Србије (Поглавље V, Новинарска пажња) предвиђа да је новинар обавезан да приступа послу са дужном професионалном пажњом, укључујући и то да не сме слепо да верује извору информација. Новинар мора да води рачуна о томе да извори информација често следе своје интересе или интересе друштвених група којима припадају и прилагођавају своје исказе тим интересима. Осим тога, Кодекс напомиње да извори информација с којима новинар разговара нису увек свесни моћи медија и последица које њихове изјаве могу да имају по њих лично, као и по људе о којима говоре, а са новинарском професијом неспојива је свесна злоупотреба, али и непажња чија би могла последица била злоупотреба саговорника.

Уобичајена пракса навођења да су информације објављене у тексту добијене из "извора блиских истражи који је желео да остане анониман", неретко су параван или за неовлашћено одавање информација (цурење) из истраге или за покушавај давања кредибилитета непостојећем или сасвим непоузданом извору информација. Кодекс новинара (Поглавље VI, 3) је јасан у том погледу, наводећи да је новинар дужан да назначи извор информације коју преноси, те да се коришћење анонимних извора не препоручује (осим уколико нема другог начина да се дође до информације од изузетног значаја за јавност)²⁷, као и да се њихово измишљање сматра тешким прекршајем стандарда професионалног поступања новинара.²⁸ Уколико извор не жели да буде откривен, новинари и уредници поступају са дужном професионалном пажњом и својим професионалним ауторитетом стају иза информације и одговарају за њену тачност. (Део 1, 3. Истинитост извештавања) Ова одредба, дакле, ставља пред новинаре избор и процену претежности интереса при објављивању информације. У ситуацијама када њихов извор жели да остане анониман, на новинарима је да процене да ли је интерес објављивања такав да вреди на себе (односно уредника), преузети одговорност за истинитост информације.

²⁷ Анонимност/поверљивост треба омогућити изворима који могу да пруже информацију "из прве руке", односно за документа која директно потврђују, или, сама по себи, представљају информацију од изузетног значаја за јавност.

²⁸ Како се наводи у смерницама за спровођење ове одредбе Кодекса, Често, употреба неименованих извора информација представља само начин да извор или сам новинар/медиј изнесе нетачне, непотпуне и недовољно проверене информације. У случају да се покаже да скривање извора служи за покриће његовог непостојања, кредибилитет новинара/медија биће озбиљно нарушена.

Уредник је обавезан да са новинаром провери оправданост употребе анонимних (поверљивих) извора информација. У том смислу, неопходно је да бар један уредник зна и штити идентитет анонимног извора. Уколико извор информација захтева од новинара да његов идентитет не открије ни уреднику, овакав захтев треба одбити. (Поглавље VI, 3)

Кодекс такође препоручује новинарима да консултују правног саветника, у ситуацијама када су у недоумици да ли треба одступити од чувања анонимности извора²⁹ или се ради о информацијама које су означене као поверљиве, када се цени претежност права јавности да буде информисана у односу на разлоге поверљивости информација.

У том контексту, отвара се неколико спорних питања: Наиме, у ситуацији када су велике редакције реткост а издавачке куће у приватном власништву махом ускраћују својим запосленима "луксуз" свакодневних консултација са правним саветницима, упитан је капацитет новинара да уопште исправно процене и разумеју правни статус, односно дозвољеност објављивања одређених информација, као и да сагледају правне и фактичке последице свог поступка, како у односу на самог новинара и уредника медија, тако и у односу на интересе лица на које се информација односи (неретко жртве), тако и саме државе - било из угла ефикасног вођења кривичног поступка, очувања независности и самосталности носилаца правосудних функција, тако и других виталних интереса државе. Не мора се, дакле, радити о лошој намери или различитим малигним интересима, већ се често ради о недостатку знања и механизма провере који би заштитили законитост и предупредили негативне последице.

Поред наведеног, поставља се и питање колико и сам Кодекс у склопу наведених одредаба одвлачи новинаре на странпутицу и колико су сами аутори његовог текста имали у виду све опасности погрешног тумачења. Наиме, Кодекс оперише појмом поверљивости информација и оцене претежности поверљивости у односу на интерес јавности да зна, губећи из вида да сама поверљивост може потицати из различитих контекста - од законом установљене тајности информација, преко поверљивости у контексту ефикасног рада државних органа, па све до поверљивости која није законска категорија већ је блиско повезана са принципима професионалне етике и потребом да се заштити добробит лица које је, попут жртве, у ситуацији нарочитих потреба, односно рањивости. Свака од наведених категорија поверљивости, у случају неадекватне процене и објављивања информација, носи са собом потпуно различите правне и фактичке последице, како по новинара, односно уредника, тако и по лице на које се информације односе или саму државу.

На крају, а заправо можда и најспорније питање, јесте и растегљивост и флуидност појма "интереса јавности". Наиме, иако Кодекс, како је раније поменуто право јавности, односно дужност медија да интерес јавности за потпуним, благовременим и истинитим информисањем ставе изнад свих других интереса и прокламује као основно начело, прецизирајући да, у контексту Кодекса, интерес јавности подразумева објављивање свих важних информација које су читаоцу/слушаоцу/гледаоцу од помоћи при формирању властитог суда/мишљења о појавама и догађајима, упитно је ко се може сматрати ултимативним судијом у погледу разумевања/тумачења обима и конкретних модалитета интереса јавности да буде информисана. Како је предвиђено Законом о јавном ин-

²⁹ У случају да извор информације условљава да остане неименован, редакција је дужна да то поштује. Од овог правила може да се одступи, уколико се информација односи на планирање неког злочина, или кршење уставног поретка и безбедности државе, када је обавеза редакције да то пријави надлежним органима.

формисању и медијима³⁰ (члан 5) путем медија објављују се информације, идеје и мишљења о појавама, догађајима и личностима о којима јавност има оправдан интерес да зна, без обзира на начин на који су прибављене информације, у складу са одредбама овог закона. Помало парадоксално, али закон је нешто прецизнији у односу на Кодекс, будући да јасно раздваја информације од идеја и мишљења, али и говори о оправданом интересу јавности да зна, чиме указује да је је оправданост неопходно и образложити.

Имајући у виду чињеницу да Кодекс у бројним одребама ово овлашћење даје самим новинарима (и уредницима) упитно је колико је ова процена подложна индивидуалним преференцијама и/или другим (не)скривеним утицајима. У овом контексту, интересантна је и одредба Смерница која предвиђа да уредник онлајн медија и онлајн издања може да одлучи да уклони садржај или податке о личности у оквиру садржаја по захтеву особе чија су лична права угрожена уколико објављивање података о личности не представља јавни интерес или ако из било ког разлога право јавности да буде информисана о питањима од јавног значаја не претеже над заштитом права на приватност.³¹ Дакле, Смернице предвиђају додатне корективне механизме у рукама уредника, са циљем да се омогући "заборав" у случају да првобитна процена новинара и/или уредника није била адекватна по мишљењу лица на које се информација односи.

Ово нарочито треба имати у виду када се узме у обзир отвореност новинарског позива за кандидате различитог образовног профила, укључујући и степен образовања који неретко не прелази средњошколски. У садејству са нејасноћама по питању ко се све може сматрати новинаром и када новинар дела у приватном а када у службеном својству, ово усложњава ситуацију у погледу могућности и превенције и репресије медијске стигматизације жртава, будући да постоје бројни методи заобилажења одговорности. Наиме, у настојању да дефинише појам медија³² Закон (чл. 30, став 2), наглашава да медији, у смислу овог закона нису: платформе, попут интернет форума, друштвених мрежа и других платформи које омогућавају слободну размену информација, идеја и мишљења њених чланова, нити било која друга самостална електронска публикација, попут блогова, веб-презентација и сличних електронских презентација, осим ако нису регистроване у Регистру медија, у складу са Законом. Управо овај простор постао је сива зона квази-медијског оглашавања, у којој се без адекватних механизма одговорно-

³⁰ Законом о јавном информисању и медијима, "Службени гласник РС", бр. 83/14, 58/15, 12/16 - Аутентично тумачење

³¹ Смернице за примену Кодекса новинара Србије у онлајн окружењу, доступно на: <http://www.savetzastampu.rs/smernice-za-primenu-kodeksa-novinara-srbije-u-onlajn-okruzenju.html>, приступљено 16. јуна 2020. године

³² Члан 29. ЗИМ: Медиј је средство јавног обавештавања које речима, сликом, односно звуком преноси уреднички обликоване информације, идеје и мишљења и друге садржаје намењене јавној дистрибуцији и неодређеном броју корисника. Под медијем се у смислу овог закона нарочито подразумевају дневне и периодичне новине, сервис новинске агенције, радио-програм и телевизијски програм и електронска издања тих медија, као и самостална електронска издања (уређивачки обликоване интернет странице или интернет портали), а који су регистровани у Регистру медија, у складу са овим законом. Медиј нема својство правног лица. Члан 30, став 1, ЗИМ: Медиј, у смислу овог закона није: књига, филм, носач аудио и аудио-визуелног садржаја, научни и стручни часопис намењен првенствено информисању или образовању одређене професионалне групе, остале штампане публикације, каталог који садржи искључиво обавештења, огласе, рекламе и информације намењене тржишту или билтен и сличне публикације намењене интерном информисању, електронска публикација државних органа и организација, установа, јавних предузећа и привредних друштава, предузетника и њихових удружења, службено гласило, штампана ствар попут летака, плаката и сличних средстава јавног обавештавања, друга публикација у смислу прописа којим се уређује издаваштво, као ни интернет-претраживачи и агрегатори.

сти, пласирају бројне информације. Неретко, сами новинари, уредници и власници медијских кућа, преко сопствених профила на друштвеним мрежама и блоговима, деле управо оне информације које не испуњавају услове за објављивање у смислу Закона и Кодекса, у погледу изостанка законских последица услед цурења информација из институција, полиције, правосуђа, здравственог и система социјалне заштите.

У том смислу, интересантна је одредба Смерница, која предвиђа да, ако је информацију на друштвеним мрежама и другим дигиталним платформама објавила особа која је функционер, односно јавна личност, тај садржај треба третирати као њену изјаву, уз обавезно навођење функције, односно положаја на коме је та особа, као и канала с којег је преузета информација. И у том случају новинар и медиј су дужни да провере аутентичност извора.³³ Ова одредба, дакле, квази-вести објављене у сивој зони медијског оглашавања преоди у статус изјаве, чиме отвара двоструку могућност:

а) Да медији даље пренесу ту изјаву као вест;

б) Да лице чија су права повређена спорном "изјавом" покрене механизме правне заштите против лица које је објавило информацију, уместо против медијске куће (уредника, издавача), што би био случај да је иста информација објављена у медијима.

Овде се ипак отвара неколико спорних питања: Најпре, док је појам функционера јасно дефинисан³⁴у Закону о спречавању корупције,³⁵ појам јавне личности је флуидан, нарочито ако се има у виду убрзани развој друштвених мрежа и стварања "паралелне стварности" у којој појединци (тзв. *influencers*) имају огрома утицај на формирање ставова стотина хиљада, па и милиона корисника тих мрежа, док су истовремено потпуно непознати грађанима који нису корисници друштвених мрежа. Поред тога, иако се информације ове врсте шире муњевитом брзином, упитно је колико је лице на које се односе у могућности да испрати њихово порекло и ток, као и да, бивајући жртвом, смогне снаге и обезбеди ресурсе неопходне за реакцију, санкционисање и сатисфакцију због објављивања.

3.3. Цурење информација о кривичним поступцима

Обим и штетна дејства неовлашћеног одавања информација у кривичним поступцима препознати су и од стране Европске комисије (у даљем тексту: ЕК) која је у Извештају о скринингу за Поглавље 2336 констатовала цурење информација озбиљно угрожава кривичне поступке, због чега је захтевано да се дефинишу мере за полицију и правосуђе које би спречиле ову појаву (препорука 2.3.7.).

Као одговор на овакво запажање, Акционим планом за Поглавље 23³⁷, предвиђен је сет активности са циљем отклањања уочених проблема (активности 2.3.7.1-2.3.7.5), које су постављене доста широко, и покривају унапређење нормативног оквира, ИТ заштиту пода-

³³ Смернице за примену Кодекса новинара Србије у онлајн окружењу, доступно на: <http://www.savetzastampu.rs/smernice-za-primenу-kodeksa-novinara-srbije-u-onlajn-okruzenju.html>, приступљено 16. јуна 2020. године

³⁴ "јавни функционер" је свако изабрано, постављено или именовано лице у органу јавне власти, осим лица која су представници приватног капитала у органу управљања привредног друштва које је орган јавне власти. (члан 2. ЗСК)

³⁵ Закон о спречавању корупције, "Службени гласник РС", бр. 35/19 и 88/19.

³⁶ Извештај о скринингу за Поглавље 23, доступно на: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/7073/izvestaj-o-skriningu.php>, приступљено 25. јуна 2018. године, 29.

³⁷ Акциони план за Поглавље 23, доступно на: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/12647/akcioni-plan-za-pregovaranje-poglavlja-23-usvojen-na-sednici-vlade-srbije-27-aprila-2016.php>, приступљено 24. јуна 2018. године.

така и систем одговорности. Прецизније, предвиђено је спровођење анализе постојећег стања (нормативног, организационог и функционалног), уочавање слабости и ризика (ниво доступности података са тачним одређењем доступности везано за време и садржај), а потом и свеобухватне измене нормативног оквира који регулише поступање припадника Министарства унутрашњих послова и носилаца јавнотужилачких функција у погледу саопштавања информација, као и механизме њихове одговорности.

Истовремено, препоруком 3.5.2, ЕК је Србију обавезала на "сагледавање и измена и допуна легислативе и институционалног оквира за заштиту слободе медија имплементацијом стратегије о медијима у погледу прикладног регулисања државног финансирања и окончавање контроле медија од стране државе. Предузети хитне мере да се зауставе претње и насиље над новинарима *као и цурење информација о текућим или планираним кривичним истрагама*. Као одговор на ову препоруку, активностима 3.5.2.15-3.5.2.20. адресиране су измене нормативног оквира у делу који се односи на цурење информација. Истовремено, активност 3.5.2.21. предвиђа "Спровођење обуке за јавне тужиоце, заменике јавних тужилаца, полицијске службенике, и репрезентативна удружења новинара у погледу: -спречавања цурења информација о текућим или планираним кривичним истрагама; -спречавања цурења осетљивих података о жртвама, деци итд.

Ипак, детаљном анализом извештаја о спровођењу Акционог плана за Поглавље 23³⁸ може се закључити да је комплетан сет активности које се тичу измена нормативног оквира спроведен само делимично, док се обуке из активности 3.5.2.21. спроводе нередовно, по различитом програму и курикулуму и паралелно у организацији Правосудне академије и НВО.³⁹ Обуке у организацији Правосудне академије започеле су тек недавно, уместо 2016. године како је Акционим планом било предвиђено. Ипак, овим обукама су обухваћени само носиоци правосудних функција, док тренинга за представнике медија и даље нема. У свим наведеним сегментима, фокус обука је био на тајности/поверљивости података и заштити права окривљеног, док је положај жртве у ситуацији цурења информација маргинализован.

Оваква ситуација намеће неколико разлога за забринутост: Најпре, поменути приступ може резултирати тиме да носиоци правосудних функција боље познају стратегије комуникације са медијима, али занемарује чињеницу да је процес саопштавања и објављивања информација из кривичних поступака резултат двосмерног процеса комуникације између институција правосуђа, полиције и представника медија, као и да поред познавања правила и процедура код обе стране, подразумева и однос поверења и унапређење нивоа свести о штетности последица цурења информација по права жртва

³⁸ Извештаји о спровођењу Акционог плана за Поглавље 23 доступни су на: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/26470/izvestaji-o-sprovodjenju-akcionog-plana-za-poglavlje-23.php>, приступљено 5. марта 2020. године

³⁹ Током 2017. године, уз подршку ИПА 2012 пројекта "Унапређење ефикасности правосуђа", израђен је приручник за извештавање о кривичним поступцима и одржано неколико тематских конференција на којима је представљен. Са завршетком пројекта, окончане су и активности у овој области. Током 2018 године Комитет правника за људска права организовао је, независно од програма, материјала и методологије поменутог ИПА пројекта а у оквиру пројекта "Оснаживање извештавања о стандардима владавине права у Србији, Македонији, Албанији, Косову и Босни и Херцеговини," неколико тренинга за новинаре и том приликом израђен Приручник за праћење кривичних суђења. ИПА 2016 пројекат Подршка жртвама и сведоцима у Републици Србији који спроводи Мисија ОЕБС-а, током 2019. организовао је три полудневне радионице за новинаре на тему права жртва али њихов фокус није био на начину прибављања, односно цурења информација.

кривичних дела. Истовремено, недостатак комплементарног, односно усклађеног приступа обукама носилаца правосудних функција и представника медија, уз спорадично постојање тренинга за медијске посленике чија садржина и методологија нису биле предмет верификације од стране представника правосуђа, може произвести резултат који је супротан од жељеног.

3.4. Право жртве да (не)комуницира са медијима

Неретко, извор бројних "шкодљивих" информација о околностима извршења кривичног дела и самој жртви, представља управо сама жртва (и/или њена породица и друга блиска лица). Иницијална рањивост узрокована стањем шок, бола и страха, као и недовољно познавање права и обавеза, чине жртву подложном злоупотребама. Услед недостатка адекватних знања на страни новинара, или услед свесне манипулације трци за ексклузивом, жртвама се не предочавају позитивне и негативне стране медијског иступања, како у смислу ефикасног вођења кривичног поступка, тако и у погледу потребе рехабилитације.

Када је реч о новинарима, Кодекс новинара Србије садржи јасне и конкретне одредбе које упућују на потребу заштите интереса жртава. Поглавље IV (Одговорност новинара) поново се наглашава да је "новинар, пре свега, одговоран својим читаоцима, слушаоцима и гледаоцима. Ту одговорност не сме да подреди интересима других, а посебно интересима издавача, владе и других државних органа." Поред тога, наглашено је да се новинар мора супротставити свима који крше људска права или се залажу за било коју врсту дискриминације, говор мржње и подстицање насиља (параграф 1). У духу заштите људских права је и параграф 3, који прописује да је новинар је дужан да поштује правило претпоставке невиности и не сме никога прогласити кривим до изрицања судске пресуде. Како је ова одредба постављена доста широко, у Кодексу су дате прецизније смернице, које погађају суштину проблема односа жртве и медија, наводећи да "жртве и осумњичени често нису свесни моћи медија. Новинар је обавезан да то узме у обзир, те да не злоупотребљава незнање својих саговорника. Уколико жртва неког кривичног дела пристане на разговор, новинар не сме да на основу тог разговора открије идентитет жртве или евентуалног починиоца. Уколико извештава о почињеном кривичном делу, новинар мора да буде на опрезу да, у разговору с евентуалним сведоцима, не обелодани идентитет жртве, односно идентитет и право на претпоставку невиности осумњиченог. Новинар мора да има у виду могућност злоупотребе и манипулације којима могу да га изложе тобожње жртве одређених кривичних дела." Кодекс, такође, забрањује коришћење непримерених, узнемиравајућих, порнографских и свих других садржаја који могу имати штетан утицај на децу. Поред тога, Кодекс прописује да је новинар дужан да поштује и штити права и достојанство деце, жртва злочина, особа са хендикепом и других угрожених група.⁴⁰

Пример 1: Мало пошто је у Бечеју убијен малолетни Ервин Билички, његови родитељи су тиражном дневном листу уступили фотографију мртвог младића с видним подливима по лицу. Жеља им је била да демантују тезе да им је дете преминуло несрећним случајем, односно да докажу да је страдао од последица пребијања. Фотографија је

⁴⁰ Кодекс новинара Србије, доступно на: <http://www.savetzastampu.rs/kodeks-novinara-srbije.html>, приступљено 16. јуна 2020. године, Поглавље IV.

објављена на насловној страни, на шта се жалио Центар за права детета. Комисија је одлучила да је у овом случају прекршено више тачака члана IV Кодекса новинара Србије: поред објављивања непримерених садржаја који могу имати штетан утицај на децу, овде је дискутабилно и то што није било заштите "права и достојанства деце, жртва злочина, особа са хендикепом и других угрожених група". Већина чланова Комисије сматрала је да се објављивање овакве фотографије не може оправдати јавним интересом, односно жељом редакције да докаже да је младић убијен и да надлежни не раде добро свој посао. По њиховој оцени, није било потребе за тако драматичним чином, тим пре што фотографију не прати никаква озбиљнија анализа догађаја.⁴¹

Овај случај добро илуструје и одредбе Кодекса који се тичу односа према изворима информација – у овом случају, према породици страдалог младића, односно раније поменуто одредбу да новинар не сме да злоупотреби емоције других људи или њихово незнање – конкретно, он би морао да има у виду да извори нису увек свесни моћи медија и последица које њихове изјаве (или поступци) могу да имају по њих лично, као и по друге људе. Поред тога, овде је занемарена чињеница да су родитељи жртве, не само извор информација коме су новинари морали приступити са дужном пажњом, већ и сами жртве у смислу Директиве (а оштећени у смислу одредаба ЗКП-а), па су новинари и уредници овде морали применити и одредбе кодекса које се односе на поступање са жртвама.

4. Ако (када) медији позову

Имајући у виду одредбе Кодекса, поставља се питање најадекватнијих механизма за његову операционализацију у пракси, како кроз превентивне и репресивне механизме усмерене на обезбеђивање поштовања Кодекса од стране новинара, тако и на подршку жртвама са циљем лакшег доношења одлуке да ли, и у ком обиму ће остварити комуникацију са медијима.

Како је раније поменуто, клима недоступности релевантних информација жртвама и даље је доминантна у Србији. У том смислу, један од приоритета требало би да буде доследно спровођење одредаба Националне стратегије за остваривање права жртва кривичних дела у Републици Србији за период од 2020-2025. године и пратећег Акционог плана за период од 2020-2022. године,⁴² који у оквиру посебног циља 3, предвиђају читав низ активности везаних за подизање свести, како самих жртва о правима која им припадају, тако и опште јавности. Посебно место заузимају и активности везане за унапређење знања представника медија који извештавају о овој материји.

Поред доследног спровођења планираних мера из стратешких докумената, од велике користи би било и развијање неке врсте водича за жртве у комуникацији са медијима, који има за циљ да им предочи све предности, мане и опасности медијског пласмана информација о спорном догађају и самој жртви, какви су доступни у државама које су развиле ефикасне сервисе подршке и помоћи жртвама, а чија израда и објављивање захтевају

⁴¹ Види: Центар за права детета (Ивана Стевановић) против дневног листа "Блиц", доступно на: <http://www.savetzastampu.rs/cirilica/odluke/85/2013/04/10/262/centar-za-prava-deteta-ivana-stevanovi-protiv-dnevnog-lista-blic.html>, приступљено 21. јуна 2020. године

⁴² Предлог Националне стратегије за остваривање права жртва кривичних дела у Републици Србији за период од 2020-2025. године и пратећег Акционог плана за период од 2020-2022. године, доступно на: <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, приступљено 22. јуна 2020. године

минималне ресурсе, па нема препрека сличан водич не нађе пут и до жртава у Србији.⁴³ Иако би било добро да овај документ буде доступан на интернет страницама институција и организација цивилног друштва које се баве заштитом и подршком жртвама, чини се да би ефекат био значајно бољи када би управо медијске куће показале солидарност и професионалност и ове информације бесплатно учиниле доступним на својим интернет порталима. Не само да би тиме жртвама био олакшан приступ релевантним информацијама везаним за медијски третман жртава, већ би, макар као механизам психолошког притиска, могле утицати и на новинаре и уреднике чије вести треба да се нађу на порталима, тик уз водич за жртве. Без сумње, ово би могло имати и позитиван утицај на општу јавност и помогло у сагледавању и супротстављању јавности грубим злоупотребама права жртава, макар кроз масовни бојкот медија који са злоупотребама настављају.

Поред поменутих превентивних, чини се да је време и за ревизију репресивних механизма у односу на медије који крше Кодекс, будући да раније поменути статистички подаци говоре о рапидном погоршању ситуације у периоду од само неколико година. Без оспоравања слободе говора и права јавности да буде информисана, чини се да се ова права и слободе све чешће злоупотребљавају као параван којим се прикривају груба кршења права жртава, а са циљем увећања профита. Нема сумње ни да би Савет за штампу могао, најпре прецизнијим праћењем ситуације у односу на жртве, али и проактивним деловањем у јавности, допринети значајнијем побољшању ситуације.

Литература

1. Акциони план за Поглавље 23, доступно на: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/12647/akcioni-plan-za-pregovaranje-poglavlja-23-usvojen-na-sednici-vlade-srbije-27-aprila-2016.php>, приступљено 24. јуна 2018. године.
2. Victim Support: *Dealing with the media*, доступно на: <https://www.victimsupport.org.uk/help-and-support/coping-crime/dealing-media>, приступљено 19. јуна 2020. године
3. EU Directive of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime on the strengthening of the position of victims of crime (EU/2012/29).
4. If the Media Calls: A Guide for Crime Victims & Survivors, доступно на: <https://crcvc.ca/publications/if-the-media-calls/>, приступљено 18. јуна 2020. године
5. Извештај о раду Савета за штампу у 2019. години, доступно на: http://www.savetzastampu.rs/cirilica/izvestaji/110/2020/06/11/2308/izvestaj-o-radu-saveta-za-stampu-u-2019_-godini.html, приступљено 18. јуна 2020. године
6. Извештај о скринингу за Поглавље 23, доступно на: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/7073/izvestaj-o-skriningu.php>, приступљено 25. јуна 2018. године
7. Кодекс новинара Србије, доступно на: <http://www.savetzastampu.rs/kodeks-novinara-srbije.html>, приступљено 16. јуна 2020. године
8. Оснивачки акт Савета за штампу, доступно на: <http://www.savetzastampu.rs/osnivacki-akt.html>, приступљено 16. јуна 2020. године
9. "Подршка жртвама и сведоцима кривичних дела у Србији", Ставови грађана србије о питањима везаним за подршку жртвама и сведоцима, доступно на: <https://www.podrskazrtvama.rs/dokumenti/istrazivanja.php>, приступљено 22. јуна 2020. године.

⁴³ Види: If the Media Calls: A Guide For Crime Victims & Survivors, доступно на: <https://crcvc.ca/publications/if-the-media-calls/>, приступљено 18. јуна 2020. године, https://www.ncjrs.gov/ovc_archives/academy/chapter18.html, приступљено 18. јуна 2020. године и Victim Support: *Dealing With The Media*, доступно на: <https://www.victim-support.org.uk/help-and-support/coping-crime/dealing-media>, приступљено 19. јуна 2020. године

10. Пословник о раду Комисије за жалбе, доступно на: <http://www.savetzastampu.rs/poslovnik-o-radu-komisije.html>, приступљено 16. јуна 2020. године
11. Предлог Националне стратегије за остваривање права жртава кривичних дела у Републици Србији за период од 2020-2025. године и пратећег Акционог плана за период од 2020-2022. године, доступно на: <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, приступљено 22. јуна 2020. године
12. Савет за штампу, Кршење Кодекса новинара Србије (децембар-јул 2019) http://www.savetzastampu.rs/cirilica/uploaded/szs_monitoring_jul-dec_2019_V1.pdf, приступљено 16. јуна 2020. године
13. Смернице за примену Кодекса новинара Србије у онлајн окружењу, доступно на: <http://www.savetzastampu.rs/smernice-za-primenu-kodeksa-novinarar-srbije-u-onlajn-okruzenju.html>, приступљено 16. јуна 2020. године
14. Статут Савета за штампу, доступно на: <http://www.savetzastampu.rs/osnivacki-akt.html>, приступљено 16. јуна 2020. године

* * *

*Milica kolaković-Bojović, PhD*⁴⁴

MEDIA TREATMENT OF VICTIMS

Summary

In an era of never easier access to information and its accelerated exchange, it could be easily concluded that victims of crime should be in the position to easily learn necessary about their rights and the mechanisms of available support and protection. This assumption would not be so far from the truth, if the shining carousel of the Internet did not bring with it fertile ground for the flourishing of sensationalism, tabloid reporting and other forms of spreading false news, semi-information but also true information that should never leave the covers of police and judicial case files. Intimidated by public stigmatization and re-victimization, often manipulated to become a source of confidential and/or harmful information, nowadays, crime victims are in doubt whether they are victims or criminals, and whether they deserve to be punished or supported and protected. While the legal professionals largely silently observe (or sporadically comment) the daily media crucifixion of victims, in a parallel universe international standards, domestic regulations and "independent" bodies are multiplying which. Together with the "concerned" legal profession, they should adequately sanction on-duty "newspaper circulation counters", grown up on the sufferings of the innocent. While the judiciary and the media point the finger at each other, claiming that the other side is exclusively, or at least for the nuance of "guilt", those whose suffer without a guilt are victims of crime. Without pretending to take on the role of a judge, weighing the guilt of the mentioned actors, we tried to point out the biggest challenges in the system, but also to offer concrete solutions that could contribute to the improvement of media treatment of victims in Serbia.

Keywords: *victims, media, stigmatization, re-victimization, EU standards.*

⁴⁴ *Research Fellow, Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, kolakius@gmail.com*